

Теоретико-методологічна роль концепту в сучасній науці та освіті (до проблеми формування нового дискурсу техніки)

Актуальність. Наука спирається на особливу мову, мову понять. В науковій літературі ми зустрічаємо багато термінів, які визначають штучний світ, що створює людина завдяки своїй діяльності. Сучасний розвиток науки вимагає використовувати поруч з поняттями і концепти. Звернення до концептів обумовлено багатьма факторами, серед яких: перехід до нової антропологічної цивілізації, перехід до нової освітянської компетентнісної парадигми, формування нової техніки мислення, розвиток трансдисциплінарних досліджень в науці та напрямків викладання в освіті тощо.

Новизна. Автор вказує на необхідність активного використання поруч з поняттями концептів. Це дасть можливість розширити формально-логічне значення поняття його прагматичним боком, що відкриває нові горизонти як для наукового пізнання, так і для розуміння цього терміну з боку студента, а також пересічної людини. Це також є наслідком зміну типу наукової раціональності, переходу від некласичного типу до постнекласичного її типу, що тягне за собою відмову від пізнавальної позиції, представленою суб'єкт – об'єктною схемою.

Ступінь розробленості. Вимога користуватися в науковому пізнанні поняттями йде ще з часів Платона і Аристотеля. А проблема використання концептів починає свій шлях з проблеми інтерсуб'єктивності мислення, до якої підійшли в своїх роботах Д. Юм, А. Уайтхед, Е. Гуссерль, розвинули М. Гайдеггер, Ю. Габермас, К.-О. Апель, К. Ясперс, представники аналітичної філософії (Л. Вітгенштейн, Дж. Остін, Дж. Сьорль та ін.), представники герменевтичної філософії та філософії діалогу (Ф. Шлейермахер, В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г.-Г. Гадамер, П. Рікер), семіотичного аналізу (О. П'ятигорський, М. Мамардашвілі, Ю. Лотман), представники філософії науки (Т. Кун), В. Біблер, Н. Попкова та ін.

Основний матеріал. При роз'ясненні нового матеріалу викладач оперує поняттями. Але правила наукової діяльності, за Т. Куном, не завжди виведені логічно, не завжди дослідники надають їм вербалізовану завершену форму [1]. В самому науковому знанні немає жорстко зафіксованих моделей, що роз'яснюють моделі змін, про що пишуть Т. Кун, В. Ньютон-Сміт [1, 2]. Проблема введення понять в педагогічні теорії, завдяки яких вирішується питання організації матеріалу саме за принципами науковості, завжди є відкритою. Найчастіше поняття, які набувають педагогічного значення, передаються по умовчанню. В сучасній науці проблема інтерсуб'єктивності знань переросла не тільки в проблему діалогу та полілогу, вона трансформувалась в проблему звернення до концептів. Про цю необхідність починають говорити в філософії з кінця XX ст.

В. Біблер, відштовхуючись від парадоксу про «самозастосування» «того поняття, що не може бути самозастосованим», підкреслює перехід від формально-логічного визначення поняття до формально-змістовного. Активно пропонує використовувати такі терміни як «двомовність», «мова», «внутрішній діалог», «монолог», «діалогіка», пропонує логіку розглядання власного мислення зі сторони, тобто раціонально обмірковувати власну особистісну логіку, виходячи тим самим, на діалогіку. Зміну мислення В. Біблер вбачає у зміні раціональності, яка переходить від монологічного типу до діалогу та поліфонічного мислення як діалогу різних логік. Нове мислення, вважає він, буде більш асоціативним, техніка мислення буде базуватися на логіці парадоксів [3].

Нова техніка мислення формується на основі зняття абсолютних меж мислення, поставлених Кантом, чому сприяла концепція «логічного простору» Л. Вітгенштейна [4]. Для мислення, за Кантом, аксіомами стали положення про простір і час як апріорними формами пізнання, а відмінність між чуттєвістю і інтелектуальністю стали засобами для розрізнення знаків оточуючого світу, яке він розумів як трансцендентальне, тобто філософське, що за часів Просвітництва було орієнтованим на парадигму геометричного мислення. Тому в епоху Модерна кожному простору текстів відповідав один тип раціональності

і один вид логіки – логіки Аристотеля, яка, завдяки класичному типу раціональності, сприяла формуванню лінійної техніки мислення. Нелінійна техніка мислення кожному простору текстів, знаків пропонує свій тип раціональності. Якщо для лінійної техніки мислення характерне звернення до стійких структур буття, де неможливе порушення правил тотожності, суперечності, виключеного третього, то в нелінійній техніці мислення затверджується мінливість, динамізм як адекватна межа світу, відбувається відмова від опозицій, що структурують світ в його усталених характеристиках. Нелінійна техніка мислення націлює на роботу не з певними образами, заданими «науковою картиною світу», а з простором знаків, текстів, знаковими конструктами та концептами.

У нелінійній техніці мислення раціональність розглядається як генеральний метод конструювання значень реальності, де формально-логічні поняття доповнюються формально-змістовними значеннями. Особливістю сучасної «наукової картини світу» стає те, що вона створюється вже не тільки поняттями, але й значеннями та образами. Мова вже не тільки описує світ, але і «втілюється» в смислових висловах. Тому мислення вимушене оперувати не тільки поняттями, заданими «науковою картиною світу», не тільки певними образами, що йдуть від «наукової картини світу», а бути спрямованим на вироблення стратегій по осмисленню значень і понять, і образів. Звернення до концептів в такій ситуації стає просто необхідним. Кожна подія може описуватися різними мовами: формальною, змістовною. Але викладання наукової позиції, як правило, спирається на визначні поняття. В ситуації зміни типів раціональності, мислення вже не обмежується лінійними траєкторіями мислення. Посилення поняття концептуальним (прагматичним) боком, значеннями, які отримуються завдяки зверненню до концепту, стає все більш необхідним. Тому саме концепт набуває теоретико-методологічного значення в сучасній науці та освіті.

Прикладом може стати сучасний філософський дискур про технічне середовище. Старий дискурс пропонує жорстке розмежування між природним та штучним, пропонує ставити акцент на «негативне» значення розвитку

техніки. Сучасний розвиток техніки, технічного середовища вимагає формування нового філософського дискурсу, де в центрі уваги – концепт «техніка».

Знання, що продукуються філософією, дають можливість не тільки систематизувати концепції, варіації розуміння техніки, розуміння штучного і природного, технічної реальності. Філософія вказує на те, що термін «техніка» може бути використаним не тільки в якості поняття, але й в якості концепту. В залежності від того, на що спирається науковець, створюються різні дискурси.

Зараз декілька слів про саме розуміння філософського поняття. Якщо ми говоримо про поняття, то ми знаємо, що воно формується як результат такої операції думки, як абстрагування, що відводить від протиріч, негараздів, нехтує деякими ознаками на користь інших. Про це свідчить концентрація в ньому ступеня загальності, бо саме ним ми охоплюємо і технічну реальність, і технічні комплекси, і саму техніку з її позитивними і негативними результатами; з його допомогою ми можемо говорити про глобальний опис технічної реальності. Нехтуються також окремі моменти невідповідності, протиріччя між технічними системами, нехтується така головна характеристика, як переробка природного середовища у штучне. Тобто багато чого відходить у бік, що залежить, наприклад, від визначної точки зору, яка ґрунтується на оцінках, загальних зв'язках, що, як слідство, зростають на цих оцінках.

Слід вказати на те, що найчастіше термін «техніка» в науковому пізнанні використовується як поняття, а сама техніка може вивчатися як емпіричний об'єкт і як ідеальна конструкція. Таке розуміння терміну підштовхує нас до думки, що ми спираємося на класичний тип наукової раціональності. Тобто реалізується режим суб'єкт – об'єктної пізнавальної схеми, де суб'єктом виступає людина, а об'єктом – та сама техніка.

Але сьогодні ми вказуємо на те, що сучасна наука характеризується рефлексивною позицією, яка відбувається завдяки критичного аналізу понять та ідеальних об'єктів. Ця процедура в філософії отримала назву розпредмечування. Розбудова нових підходів, нових теоретичних термінів, об'єктів отримала назву – опредмечування. Особливої актуальності цей процес

набуває в дискурсивних практиках. В такому контексті термін «техніка» пропонується розглядати як концепт. Вона розглядається як особливо організований засіб бачення реальності. Якщо поняття має однозначне смислове навантаження, і воно є об'єктивним, то концепт формується мовою як суб'єктивна актуалізація смислу. Якщо поняття – це елемент наукової теорії, то концепт – засіб і елемент діалогу, полілогу, який функціонує в мовній комунікації. Концепт актуалізує онтологічну складову поняття. Р. Карнап, наприклад, розміщував концепт між мовним висловлюванням до предмету (поняття) і денотатом, що співвідноситься з предметом [5]. Тому іноді концепт трактують як зміст поняття, але, на наш погляд, його значення набагато ширше.

Звернення до концепту актуалізується, якщо ми звертаємося до будь-якого дискурсу. І хоч відношення до дискурсу є неоднозначним, наприклад, М. Фуко вважає, що індивідуальне формується за рахунок дискурсу, а Р. Барт підкреслює двозначність дискурсу і вважає, що люди водночас є «і господарями, і рабами мови», все ж таки дискурсивна практика має велике значення для формування смислів, за допомогою яких «створюється» реальність [6]. У такому контексті мова розцінюється як така, що приводить до соціальних змін, а дискурсивна практика розглядається як один з вимірювачів соціальної практики, який знаходиться в діалектичному зв'язку з іншими практиками. Це може бути науковий дискурс, який функціонує за допомогою наукових понять і своєї логіки, що зростає на ґрунті наукової раціональності, це може бути економічний дискурс зі своєю логікою, освітянський, технічний тощо. Взагалі «дискурсивна практика не тільки відтворює, але й змінює інші виміри соціальної практики, разом вони й створюють світ» [7, с. 39].

Упорядкований та ієрархізований мінімум концепту утворює концептуальну схему, вказує на зв'язки окремих концептів між собою, що й утворює суть концептуалізації. Функціонує концепт в середині сформованої концептуальної схеми в режимі «розуміння – пояснення». Аналізуючи концептуальні схеми, можна говорити про концептуальні рівні, яким відповідають визначні концепти. Іноді концепт конкретизується на іншому рівні, змінюючи тим самим елементи схеми, з якими він починає

співвідноситися. Це свідчить про те, що в рамках однієї концептуальної схеми вони не обов'язково співвідносяться між собою, але вони повинні співвідноситися в контексті цілісності, в яку входять і яку утворюють.

Для розуміння значення філософського осмислення концепту «техніка» необхідно усвідомити, що будь-яка раціональність має два рівні в організації своєї структури. Раціональність доповнюється ціннісними аспектами, всією суб'єктивністю людини. З опорою на це, раціональність має і загальну, і особисто-забарвлену характеристику, що дозволяє декларувати наявність її формального та змістовного рівнів. Тобто мислення виступає і як інтерсуб'єктивна смислопороджуюча діяльність свідомості, і як процесуальна діяльність, яка підлягає нормуванню та організації. Наявність формального і змістовного рівнів раціональності пов'язуємо, по-перше, із парадоксом раціональності М. Вебера [8], згідно з яким остання зводилась до розсудку, а по-друге, з концепцією об'єктивного і суб'єктивного розуму М. Горкгаймера [9].

Формальний рівень розцінюється як дескриптивно-нормативний апарат стандартизації мислення, він представлений техніками мислення. Змістовний рівень реалізує ціннісно-орієнтовані складові: цілепокладання, мотивацію тощо, його можливо пов'язувати із стилем мислення. Якщо обґрунтування двох рівнів базується на концепції об'єктивного та суб'єктивного розуму, то сама раціональність тісно переплетена із поняттям «розум». Обґрунтування розуму передбачує його наявність в якості трансіндивідуальних структур, які висловлюються конкретно-історичною «мовою», що залежать від історичної епохи, і впливають на формування певних типів раціональності [10].

Отже, якщо поняття висловлює визначну суму теоретичних знань, то концепт схвачує і галузь освіченості, і галузь соціального конструювання реальності, і ціннісні характеристики тощо. В концепті віддзеркалюються не тільки колективні, але й індивідуальні реакції на визначний об'єкт. Завдяки саме концептам форми об'єктивно реального буття перетворюються до форм свідомості. Концептуальне бачення світу впливає на образно-емоційний строй людини і дає схему сприйняття елементів життя соціуму.

В концепті великого значення набувають не тільки цінності, але й символи, почуття, теоретичні узагальнення у синтезі з практичними. Для всіх культур центральні концепти виступають як деякі образи, тому кожен може вкласти в концепт такий зміст, що є найбільш бажаним для нього. Індивідуальне сприйняття визначає ступінь варіативності, в якому поєднуються декілька відтінків смислу. Але саме в дискурсі буде формуватися концепт, де інваріанти смислів засвоюються членами соціально-культурної спільноти.

Використання концепту стає можливим у новій пізнавальній схемі, що розбудовується завдяки постнекласичному типу наукової раціональності, – суб'єкт-суб'єктній. Зараз декілька слів про процеси розуміння – пояснення, які «працюють» в новій пізнавальній схемі. Виробництво знань та їх передача є комунікативним процесом, до якого входять пояснення, розуміння та інтерпретація. Характеризуючи побутове використання цих слів, необхідно відмітити таке. Пояснення передбачає тлумачення будь-якого питання, адресованого комусь, а розуміння – знайомство з сутністю питання, перш за все, з боку самого суб'єкта. Пояснення – основна форма раціоналізації наших уявлень про світ, суспільство, культуру.

Термін «розуміння» набув категоріального статусу в працях Ф. Шлейєрмахера та В. Дільтея. За В. Дільтеєм, розуміння є засобом гуманітарних наук. Гуманітарні науки вивчають прояв людського духу, цей прояв сам по собі є унікальним, неповторним. Тому для його розуміння необхідно пережити чужий чуттєвий та інтелектуальний досвід. За кожним фактом біографії, кожним висловом, текстом ми повинні бачити особливу психічну реальність, духовний світ індивіду. Представники пост позитивізму, які виступали за єдність знання та методів його досягнення, критикували В. Дільтея за спроби привернути увагу до якогось свехприроднього елемента, бо розуміння мов би передбачало містичну здібність проникати до чужого духовного життя як стрибок в інший світ.

Але подальший розвиток герменевтики йшов за чіткого розмежування з позитивістською методологією. Так званий «онтологічний зворот» здійснює М. Гадеггер, розглядаючи розуміння не в якості засобу тлумачення тексту, а як

специфічний засіб буття людини в світі. Жити в світі – значить розуміти його. Причому він починає досить в різкій формі критикувати сучасну науково-технічну цивілізацію за її бажання поставити під контроль усе суще та за втрату зв'язків з справжнім буттям. Умова звернення до мовних конструктів з урахуванням етимологічного аналізу повинна стати обов'язковою. Особливу увагу М. Гадеггер приділяє етимологічним кореням, звертаючи увагу на особливості історично-культурологічного характеру мовних конструктів.

Його послідовник Г-Г. Гадамер вважав, що герменевтика водночас є і особливою теорією пізнання, і філософією культури, і онтологією людського буття. Будь-яке розуміння, за Г-Г. Гадамером, є суб'єктивним, причому справжнє розуміння полягає не в втраті особистої суб'єктивності, а в її усвідомленні з урахуванням таких компонент, як духовна традиція, попередній досвід про предмет розуміння, попередніх роздумів про нього.

П. Рікер взагалі вважав, що без пояснення не можна говорити про розуміння. Концепт привносить в мову значення реальності, які не можна уявити в категоріях та поняттях. Мова, яка реалізує концепти, спрямовується за межі наукового поняття, програмуючи дві функції: відповідність концепту характеру події та прагнення автора внести в мову особистий досвід сприйняття реальності. Про співвідношення дискурсу і референції П. Рікер пише наступне: «Як і фраза, мова спрямована за свої межі: вона говорить щось про щось. Ця спрямованість дискурсу на референт повністю відповідає його подієвому характеру і функціонуванню в діалозі. Вона є іншою стороною моменту дискурсу (*instance de discours*). Повнота події полягає не тільки в тому, що хтось бере слово і звертається до співбесідника, але також і в тому, що він прагне внести в мову і розділити з іншим новий досвід. Саме цей досвід, у свою чергу, має горизонтом світ.

Оскільки ми перебуваємо в світі і реагуємо на певні ситуації, ми намагаємося орієнтуватися в них шляхом розуміння, і нам є що сказати, у нас є власний досвід, який потрібно виразити в мові і розділити з іншими» [11, с. 95 – 96]. Цим досвідом концепт руйнує забобон про те, що єдина реальність – це та, яку ми можемо науково описувати і емпірично

спостерігати. Він створює шоковий стан, вражає ефектом значення на основі особистих цінностей та уявлень. Концепт також активізує уяву і володіє здатністю до «перероблення» практичної реальності. Звернення до нього наповнює новим досвідом бачення світу, його новим горизонтом, неначебто поняття або категорія наповнюються новим змістом. Якщо пояснення з використанням понять бере участь в розумінні за допомогою функціонування регулярних формальних законів, причин і інших структур, то пояснення концептом уявляється як раціональність змістовного рівня, яку ми прикладаємо до формального рівня і врешті решт переходим до розуміння.

Дискурсивна операція, що лежить в основі інновації, викликані концептом, активізує процес з'єднання розуміння і пояснення, їх взаємне доповнення на рівні значення, сприяє відшуканню внутрішньої динаміки, направленої на проектування нового світу. В цьому і полягає завдання концепту, а саме: спроектувати світ з прагматичної позиції.

Здатність людини бачити і фіксувати предмети з різних боків – початкова точка розумового процесу. При вивченні мови науки процес вербалізації нового допускає розробку нових мовних засобів для адекватної інтерпретації одержаної інформації та введення її в загальну систему знань. Концептуальні вирази прямо зв'язуються з деякими моментами наукового пізнання, і концепт стає способом зв'язку природної мови і мови науки.

Спираючись на такі положення, розуміння мовних виразів необхідно розгортати в герменевтичних рамках. З логічної точки зору, пояснення – це підсумковий шлях до істини, який неможливо уявити без розуміння.

Отже, пояснення концепту «техніка» необхідно починати з його онтологічного значення, яке знаходимо в трудах П. Флоренського і М. Гайдеггера. Перший його буттєву структуру бачив в здатності людини до організації простору, а другий – шукав онтологічні сутності, спираючись на епістемологічні ґрунти. Буттєва структура світу, тобто реальність, в якій ми існуємо, формується завдяки організації простору. Єдиним механізмом цього

процесу виступають смисли і значення, якими наповнювала людина визначені предмети, явища. Техніка виступала і засобом досягнення цілі та водночас одним з елементів простору, що створюється.

Отже, значення і смисли є буттєвою структурою світу. Техніка виступає як особливий шлях знаходження буття. Тому визначитися із значенням термінів «техніка», «техносфера» стає необхідним завданням.

У ХХ ст. сформувалося два розуміння техніки: техніка – це засіб для поліпшення життя людини і це вид людської діяльності, що дає підстави акцентувати інструментальне і антропологічне визначення техніки. Але так склалося, що ми знаходимося в полоні саме інструментального значення, і сучасний дискурс про техніку всю увагу зосередив на її інструментальному розумінні. Щоб звільнитися від влади такого визначення техніки, необхідно зрозуміти, що означає «інструментальне» саме по собі. Інструментальне визначення техніки може вважатися вірним, але вірність повинна бути обґрунтованою і такою, яка веде нас до сутності та способу її виявлення – до істини.

Ми проголосили тезу про трансформацію розуміння техніки, а це означає наступне: необхідно зрозуміти, що мали на увазі стародавні греки під терміном «інструментальне». Для них інструментальне – це дія, що робиться з деякою метою, вона отримує назву «діяльнісна причина» – αἰτιον. Ця причина ніяк не пов'язана з латинізованим терміном «causa». Для грецької свідомості причина – це не те, що робиться з чимось. За своїм значенням грецький термін перекладається як розпорядження в значенні «творіння». Але всяке творіння, помічає Хайдеггер, по-грецьки звучить як ποίησις (творчість). І саме так, через творчість розкривається Природа (Φύσις), помічає Хайдеггер. Але розкривається у вищому значенні. «Творіння приводить таємне до нетаємного. Тому творіння є одночасно і Ent-bergen – «розкриттям», тобто якраз тим, що греки називали словом ἀληθεία, а ми називаємо «істиною». Отже, робить висновок Гайдеггер, техніка не є просто засібом, техніка – це спосіб розкриття. Тому антична τέχνη була пов'язана з пізнанням і способом розкриття істини, а не виготовленням чогось ради деякої мети» [12, с. 74].

Але античне розуміння техніки в період Нового часу істотно трансформувалося. Ми можемо фіксувати абсолютно новий дискурс розуміння техніки. Сформувалася так зване «машинне» розуміння техніки. До того ж істотно змінилося і розуміння природи. Завдяки розвитку природничих наук сформувалась традиція ототожнювати «протяжність» як геометричний простір з «реальним простором». В чому ж тепер полягає її сутність? У навколишньому світі, завдяки техніці, все переводиться в наявний стан як призначене до поставки чогось ради чогось.

Сучасна техніка розкриває себе у владній вимозі до природи, а саме – поставляти енергію. Це новий тип схованості, за яким прихована вже нова сутність техніки. Головна особливість сучасної техніки міститься в тому, що цей її наочний стан не є чимось зовнішнім для людини як предмет, що протистоїть їй. Наявний стан – це спосіб здійснення не тільки техніки, але і самої людини. Гайдеггер помічає, що це вимога буття: для того, щоб людина могла розкритися, необхідно все привести в наявний стан. Це так званий Постав. В цьому світі поставляється все: природа, надра, космос, сама людина. Постав є засіб здійснення і техніки, і самої людини. Саме тому постав залишається непомітним для людини. В поставі людина повинна розкритися сама для себе, але остання уявляє себе головною особою, що діє в цьому світі. Уявляючи себе творцем і паном, людина не бачить себе, бо знаходиться повністю в лабетах Поставу.

Панування техніки в сучасному світі є подія відкриття тасмності буття: є така даність буттєвого простору, яка перебудувала саму людину і зробила її придатною для уявлення про своє панування. Насправді панує буття, але ця даність буття залишається непомітною. Придати якусь гуманну форму техніці було б наївно, необхідно змінюватися людині, про що М. Гайдеггер пише в «Європейському нігілізмі». Мова йде про людство, яке в своїй основі відповідатиме унікальному єству новоєвропейської техніки та її метафізичній істині [13]. Тобто руйнується суб'єкт – об'єктна гносеологічна схема.

Образ нової людини, майбутнього фахівця в центрі уваги сучасного культуролога О. Тоффлера. Він вводить фігуру Технореволюціонера,

підкреслюючи особливі характеристики фахівця-технаря в майбутньому. Ця людина не тільки вписана в технічну реальність, живе в ній, вона відверто контролює її, змінюючи свій погляд на те, що робить. А найголовніше те, що при цьому змінюється і сама людина. Ось як описує він трансформаційні зміни в людині. «...Технореволюціонери є агентами Третьої хвилі. В наступні роки вони не тільки не зникнуть, але їх чисельність зросте. Вони така ж частина нашого переходу на новий етап цивілізації, як і наші експедиції на Венеру, наші дивовижні комп'ютери, наші відкриття в галузі біології, наші дослідження глибин океану.

З їхнього конфлікту з фантазерами, прихильниками Першої хвилі і захисниками Другої хвилі, які проголошують, що технологія понад усе, з'являться «розумні», тонкі технології, відповідні новій енергозберігаючій енергетичній системі, до якої ми починаємо переходити. Поєднання нових технологій з новою енергетичною базою підніме всю нашу цивілізацію на абсолютно інший рівень. Серцем цієї цивілізації стануть розумні, науково обгрунтовані, крупнопоточні підприємства, які будуть діяти під жорстким екологічним і соціальним контролем, а також «розумні» малопоточні підприємства, що діють в меншому, більш «олюдненому» масштабі. Обидва типи підприємств будуть базуватися на принципах, цілком відмінних від тих, що управляли техносферою Другої хвилі. Ці два пласти індустрії разом утворюють «командні висоти» завтрашнього дня.

Але це тільки деталі набагато більші великого полотна. Адже в той же самий час, коли ми трансформуємо техносферу, ми революціонуємо інформаційну сферу» [14, с. 120 – 121]. Ми бачимо, що О. Тоффлер ставить наголос на тому, що технічна реальність вже є часткою буттєвої реальності, а сучасна цивілізація потребує нового ставлення до технічного середовища, тим самим підштовхуючи нас до ідеї про необхідність формування потреби нового філософського дискурсу, який би змінив уяву про саму сутність технічного середовища.

Отже, новий опис техніки повинен зруйнувати стратегію, що мала місце в індустріальному суспільстві. О. Тоффлер вимагає нових термінів, а це вже

свідчить про те, що існуючі дискурси опису потребують трансформацій. Саме концепт дасть можливість підкреслити принципову відкритість штучного і природного один до одного і можливість визначення один одним.

Сьогодні ми можемо говорити про те, що є різні засоби репрезентації технічного середовища: його можливо уявити як глобальну сферу, що отримує назву техносфери і тим самим вказує на загальну характеристику найважливіших напрямків розвитку технічної реальності в якості глобальної. При цьому є два основних розуміння технічного середовища: перший підкреслює зростання технічної реальності та утворення свого роду закономірності виходу технічної реальності з-під контролю людини, а інший – ставить наголос на повному її контролі з боку людини. Ці два підходи дають протилежні оцінки, але не виключають один одного.

Звернення до концепту може не ставити питання так гостро. Новий дискурс, сформований за допомогою концепту «техніка», вже не буде обмежуватися двома протилежними позиціями щодо значення і ролі техніки. Концептуальне розуміння техніки вказує на те, що вона стає втіленням раціональності як такої, а це вже свідчить про трансформаційні процеси у мисленні самої людини. Прикладом може стати один з механізмів трансформації соціалізації людини. Багато в чому сьогодні соціалізація формується під впливом техніки на рівні позасвідомого. Паралельно навички та вміння використовувати елементи техніки виступають свого роду фундаментом формування особистості. Техніка сприяє формуванню нових смислів, під впливом яких формуються детермінації суспільного і індивідуального життя. Технічна реальність не може існувати автономно. Навпаки, вона залежить від природних об'єктів, і в той же час – від інженерних схем, конструкторських проектів. І саме воля людини, інженера, його думки та його проекту має вплив на технічне середовище. Іноді ідеал керування нею з боку людини руйнується під впливом деяких випадків, а це, спираючись на пост некласичну раціональність, свідчить про флуктуаційний характер технічного середовища, що змінює взагалі його опис.

В концептах віддзеркалюються цінності, символи, почуття, уяви, формуються зразки того, як сприймати штучну природу, як її усвідомлювати і як цей технічний світ творити. Ядро концепту – продукт філософського аналізу, тобто це результат філософського дискурсу, але це для вчених. Для пересічної людини концепт виступає у вигляді невідрефлексованих образів, в які кожен представник цивілізації може вміщувати найбільш близький для нього смисл. Це приводить до висновку: новий опис необхідно змінювати, відмовившись від опозиції природного і штучного, що руйнує буттєві характеристики людини і техніки.

Концепт можна використовувати в різних цілях, з різними функціями: нормативною, емоційною, аксіологічною, аргументативною, доказовою, описовою тощо. До того ж, спираючись на концепт, ми можемо подолати протиріччя між основними складовими понятійних схем: між людиною і технікою, між природою і технікою і т.і. А це вже веде до транс дисциплінарних зв'язків у дослідженні технічного середовища. Можна говорити про соціотехнічні, соціокультурні, біотехнічні дослідження техносфери тощо. В цьому, мабуть, відображається сутність техносфери, яку не можна характеризувати тільки з одного якогось боку. А це означає, що філософський аналіз техніки та технічного середовища повинен ґрунтуватися на транс дисциплінарному підході, який і дозволить враховувати термінологію концепту для опису технічних об'єктів, операцій і процедур і т. і., проводячи крізь них економічні, екологічні, політичні, соціокультурні характеристики. Якщо ж вони ще взяті й в діяхронічному аспекті, то це додасть елемент темпоральності в дослідженнях. В концепті «буде віддзеркалюватися універсальний код роботи людини з природою: її переробки за рахунок технічних практик, перебудови природних об'єктів у штучні» [15, с. 278].

Висновки. Концепт можна розглядати як основоположний момент когнітивного процесу, без якого неможливо одержати нові знання, і, отже, збагатити науку. Концепт також характеризується пояснювальною функцією, використання концептів дає можливість посилити формально-логічний зміст понять прагматичною складовою. Спираючись на концепт, перед науковцем

розгортаються етимологічний пласт досліджуваного предмету, явища тощо, його семантичне значення, а також історія виникнення та входження його в лексичний словник. Ці складові дають можливість наочно фіксувати трансформаційні процеси в смисловому навантаженні терміну і стверджувати про розгортання нових парадигм досліджуваного образу предмету. З позиції концептуального бачення предметів, явищ тощо перед нами розгортаються більш широкі можливості їх розуміння. Концепт все частіше стає інструментом, що дозволяє відходити від колишніх точок зору і концептуалізувати наукові факти у новому філософському дискурсі.

На наш погляд, використання концепту «техніка» в сучасній науці обгрунтовано і виправдано: такий підхід відповідає нелінійній техніці мислення та закладає основи для формування трансдисциплінарного підходу в сучасній науці та освіті. Спираючись на концепт, можна розглядати техніку у різних дискурсах, виокремлюючи щонайменше три її розуміння, які дають можливість відійти від традиційної класичної гносеологічної суб'єкт – об'єктної схеми пояснення цього феномену.

Література:

1. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун ; [пер. с англ.]. — М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО «Ермак», 2003. — 365 с.
2. Ньютон-Смит В. Рациональность науки / В. Ньютон-Симт // Постмодерн в философии, науке, культуре : Хрестоматия ; [сост. В. И. Штанько, И. З. Цехмистро, В. Н. Сумятиин]. — Харьков : СиМ, 2000. — С. 424 — 439.
3. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век: / В. С. Библер. — М. : Политиздат, 1991. — 414 с.
4. Витгенштейн Л. Философские исследования / Людвиг Витгенштейн ; [пер. с нем. С. А. Крылова] // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. XVI. Лингвистическая прагматика : Сборник. — М. : Прогресс, 1985. — С. 79 — 128.

5. Карнап Р. Значение и необходимость : Исследования по семантике и модальной логике / Р. Карнап Р [пер. с англ.]. – Биробиджан : Тривиум, 2007. – 382 с.
6. Барт Р. Система Моды. Статьи по семиотике культуры / Барт Р. [пер. с франц.]. – М. : Изд-во Сабашниковых, 2003. – 512 с.
7. Филлипс Л., Йоргенсен М.В. Дискурс-анализ. Теория и метод / Л. Филлипс, М.В. Йоргенсен [пер. с англ.]. – Х. : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004. – 336 с.
8. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма / Макс Вебер // Вебер М. Избранные произведения ; [предис. П. П. Гайденко]. — М. : Прогресс, 1990. — 423 с.
9. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму / Макс Горкгаймер; [пер. з німец. М.Д. Култаєва]. – Київ : ППС – 2002, 2006. – 282 с.
10. Дольська О. О. Моделі раціональності в освіті (до питання про трансформаційні процеси в освіті) / О.О. Дольська // Практична філософія. – 2011 (№40). – № 2. – С. 106 – 114.
11. Рикер П. Время и рассказ. / П. Рикер. [пер. с франц.]. – М.; СПб. : Университетская книга, 1998. – Т.1. Интрига и исторический рассказ. – 313 с.
12. Павленко А.Н. Возможность техники. О. Павел Флоренский и Мартин Хайдеггер / А.Н. Павленко // Человек. – № 3, 2003. – С. 67 – 77.
13. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Время и бытие : Статьи и выступления : Пер. с нем. – М. : Республика, 1993. – С. 63 – 176.
14. Тоффлер Э. Третья волна. / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2004. – 781 с.
15. Попкова Н.В. Философия техносферы. / Н.В. Попкова. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 344 с.

Дольська О.О., Толстиков В.О.

Теоретико-методологічна роль концепту в сучасній науці та освіті

(до проблеми формування нового дискурсу техніки)

Сучасний філософський дискурс пропонує у визначенні значень елементів реальності спиратися на концепти. Їх використання стає виправданим в контексті становлення нової, антропологічної за своїм характером цивілізації, а також в напрямку трансдисциплінарного розвитку сучасної освіти.

Ключові слова: концепт, поняття, технічна реальність, техніка, рівні раціональності.

Dolska O.O., Tolstikov V.A.

**The Theoretical and Metodologhycal role of conception in modern the science and education
(to the problem of forming of new diskurs of technique)**

Modern philosophical discourse suggests in determination of values of elements of reality to lean by conceptions. Their use becomes justified in the context of becoming of new, anthropological after the character, civilizations, and also at direction of transsubject development of modern education.

Keywords: conception, concept, technical reality, technique, levels of rationality.

Дольская О. А., Толстиков В.А.

**Теоретико-методологическая роль концептов в современной науке и образовании
(к проблеме формирования нового дискурса техники)**

Современный философский дискурс предполагает в определении значений элементов реальности опираться на концепты. Их использование станет оправданным в контексте становления новой, антропологической по своему характеру цивилизации, а также в направлении трансдисциплинарного развития современного образования.

Ключевые слова: концепт, понятие, техническая реальность, техника, уровни рациональности.